

Nr 8.

Ankom till riksdagens kansli den 19 februari 1926 kl. 1 e. m.

Utlåtande i anledning av väckt motion om ändring i 12 § lagen om rätt till litterära och musikaliska verk.

I en inom första kammaren väckt, till lagutskott hänvisad motion, nr 23, vilken behandlats av första lagutskottet, har herr *Rune* hemställt, att riksdagen måtte besluta, att 12 § i lag om rätt till litterära och musikaliska verk den 30 maj 1919 skall erhålla följande ändrade lydelse:

12 §. Likaledes vare tillåtet:

1) — — —

2) att enstaka ställen — — —, eller eljest vid elementär undervisning.

I en dylik för den elementära undervisningen avsedd samling må dock ej intagas större antal verk av en och samma tonsättare än som motsvarar en tjugondel av hela antalet i samlingen intagna verk, ej heller i något fall av samma tonsättare flere verk än fem eller något som innehåller flera än 32 takter.

Är musikaliskt verk författat för att användas vid den elementära undervisningen, vare, där förbehåll mot eftertryck blivit gjort vid verkets början, förbjudet att utan tonsättarens tillstånd intaga verket eller del därav i sådan samling, som i föregående punkt avses.

I fall, varom i första stycket under 2 förmäles, må det nyttjade verkets form icke utan tonsättarens eller hans rättsinnehavares tillstånd förändras; dock vare tillåtet att för ett instrument eller en sångstämma omsätta verk, som är satt för flera instrument eller stämmor.

Beträffande de skäl, motionären anført till stöd för sin hemställan, får utskottet hänvisa till motionen.

Då utskottet i anledning av motionen nu gör en återblick på lagstiftningen angående rätten för utgivare av samlingar att däri intaga andras verk, vill utskottet förutskicka, att med hänsyn till det samband, som råder mellan den litterära och den musikaliska auktorsrätten, denna översikt ansetts böra omfatta jämväl litterära verk, helst som intill 1919 års lag lånerätten beträffande såväl litterära som musikaliska verk varit reglerad av samma lagbud.

Historik.

Lagen den
30 augusti
1877.

I proposition (nr 17) till 1877 års riksdag med förslag till lag angående äganderätt till skrift m. m. upptogs i 11 § stadgande därom, att förbudet mot eftertryck ej utgjorde hinder att vid författandet av nytt, i det väsentliga självständigt arbete begagna tryckt skrift — vartill enligt 1 § jämväl musikaliskt arbete hänfördes — på det sätt, att delar av skriften, eller, där den vore av ringa omfång, hela skriften intoges i sådan, ur flera arbeten hämtad samling, som gjordes för att tjäna till bruk vid gudstjänsten, till undervisning i läsning, musik eller teckning, till historisk framställning eller till annat dylikt ändamål. Enligt 13 § skulle namn å författaren till nyttjad skrift uppgivas, eller, där namnet ej vore å skriften utsatt, skriftens titel. Såsom motiv för stadgandet i 11 § anförde departementschefen:

De främmande lagarna tillåta att uti s. k. samlingsverk intaga delar av annans skrift eller, där skriften är av mindre omfång, hela skriften. Såsom sådana samlingsverk angivas vanligen de, vilka äro avsedda till begagnande vid undervisning o. s. v. eller till historisk framställning eller till annat särskilt litterärt ändamål, dock alltid under förutsättning, att själva samlingsverket såsom sådant kan betraktas såsom ett nytt verk, för vars frambringande fordrats en särskild författareverksamhet. Man anser nämligen, att dylika samlingar med hänsyn till deras speciella syftemål och varje särskild beståndsdel jämförelsevis underordnade betydelse i förhållande till det hela icke böra tillskynda de författare, från vilka bidragen äro lånade, någon ekonomisk förlust. — — — I enlighet med den uppfattning av eftertrycksbegreppet, som sålunda inom de främmande lagstiftningarna gjort sig allmänast gällande, hava förslagens bestämmelser i detta ämne blivit avfattade.

I utlåtande (nr 20) över propositionen anförde lagutskottet vid nu ifrågasvarande paragraf:

Enligt denna paragraf är begagnande av tryckt skrift, utan författarens begivande, ej tillåtet i annat än nytt, i det väsentliga självständigt arbete. Svårt är emellertid att kalla t. ex. en psalmbok, en läsebok för skolan eller ett dylikt samlingsverk, där utgivarens åtgärd inskränkt sig till själva ordnandet av verkets innehåll, för ett väsentligen självständigt arbete. Att åter förbjuda utgivandet av dylika verk utan samtycke av alla de författare, vars arbeten däri intagas, synes utskottet ej lämpligt. I allmänhet kan man antaga, att sådana samlingar, med hänsyn till deras speciella syftemål och varje särskild beståndsdel jämförelsevis underordnade betydelse i förhållande till det hela, icke böra tillskynda de författare, från vilka bidragen äro lånade, någon ekonomisk förlust. Tvärtom torde ej sällan ett sådant samlingsverk, vars spridning kan vara ganska vidsträckt, bidraga att göra en författare känd och omtyckt samt dymedelst befordra avsättningen av hans skrifter. Det är också för allmänheten av ej ringa vikt, att icke utgivningen av samlingsverk, vilka för undervisningen och folkbildningen hava stor betydelse, allt för mycket försvaras.

Under förutsättning att utskottets åsikt härutinnan skulle gillas, måste likväl, på det icke rättigheten att utgiva samlingar av andras arbeten skall kunna leda till missbruk, större än de fördelar man därmed avsett, noga bestämmas de ändamål, varför sådana samlingar få göras. Därvid torde förslagens bestämmelser böra bibehållas, så vitt de avse arbeten, som tjäna till undervisning i läsning, musik eller teckning samt till historisk fram-

ställning. Däremot har utskottet ansett, att orden »till annat dylikt ändamål» skulle kunna givas en allt för vidsträckt betydelse och medföra osäkerhet vid tillämpningen, vadan desamma uteslutits.

Vid utskottets utlåtande voro fogade flera reservationer, enligt vilka den ställning, samlingars utgivare tilltänkts, ansåges alltför privilegierad. Vid behandling av utlåtandet i riksdagen återremitterade båda kamrarna ärendet till laguskottet. I förnyat utlåtande (nr 37) anförde utskottet:

Emot utskottets förslag till denna § hava anmärkningar framställt i den syftning, att däri medgivna rätt att utgiva så kallade samlingsverk skulle inskränkas, dels därutinnan att det icke måtte tillåtas att i sådant verk intaga annans skrift i sin helhet, även där den vore av ringa omfång, dels att dylikt verk, där det icke i vederbörlig ordning antagits att tjäna till bruk vid gudstjänst eller undervisning, alltid skulle vara ett i det väsentliga självständigt arbete, för att ej såsom eftertryck anses, dels ock att samlingar ur musikaliska författares arbeten, som göras för att tjäna till bruk vid undervisning, icke skulle vara tillåtna i annat fall än att de inskränkte sig till sådant, som vore lämpligt för de allmänna skolor, där icke musikundervisning är huvudsak.

Vidkommande de båda först omförmälda anmärkningarna skulle, enligt utskottets åsikt, ett bifall till dem, utan att i någon väsentlig mån gagna författarna, i hög grad försvåra utgivandet av åtskilliga samlingsverk, för vilkas gagn och nytta utskottet i sitt förra utlåtande redogjort; vid vilket förhållande och då dessa anmärkningar, såvitt kamrarnas protokoll utvisa, ej erhållit något allmännare understöd, desamma ej torde böra till någon åtgärd föranleda.

Däremot måste medgivas, att stadgandet det samlingsverk, som tjäna till undervisning i läsning, musik eller teckning, ej skola såsom eftertryck anses, skulle kunna giva anledning till missbruk. Vad särskilt musikaliska arbeten angår, kunde, såsom också blivit anmärkt, under förevändning att göra en samling för den högre undervisningen, utplockas de mest omtyckta styckena ur de bästa musikaliska arbeten, även de största konstverk, och tillgången på en dylik samling skulle uppenbarligen, till skada för författarna eller deras förläggare, minska avsättningen av originalverken. Samma förhållande kunde också äga rum även på andra områden av författarskap. I ändamål att förekomma dylika missbruk, anser utskottet lämpligen böra föreskrivas, att samlingsverk av ifrågavarande slag icke få avse den högre, utan endast den elementära undervisningen.

Utskottet föreslog följande lydelse av 11 §, såvitt nu är ifråga:

»Icke heller må såsom eftertryck anses, att delar av tryckt skrift eller, där den är av ringa omfång, hela skriften intages i sådan, ur flera arbeten hämtad samling, som göres för att tjäna till bruk vid gudstjänst eller vid den elementära undervisningen i läsning, musik eller teckning eller till historisk framställning — — —.

Då annans skrift sålunda begagnas, skall författaren uppgivas, så framt hans namn finnes å skriften utsatt.»

Denna lydelse erhöi ock stadgandet i 11 § av lagen den 10 augusti 1877.

Motion 1892.

Fråga om ytterligare inskränkning i lånerätten var sedermera föremål för prövning av 1892 års riksdag. Vid denna riksdag väcktes nämligen en motion (II:148 av herr N. Rosengren), däri hemställdes om sådan ändring i 11 § av 1877 års lag, att författare och deras rättsinnehavare måtte för sina i tryck utgivna arbeten under i övrigt stadgad skyddstid bekomma ett verksamt skydd mot missbruket av den i nämnda lagrum för vissa ändamål medgivna samlingsfriheten. Motionären anförde i motiveringen, att 11 § icke lade hinder i vägen för en person att t. ex. under uppgift »att tjäna till bruk vid gudstjänst eller elementär undervisning i musik» åvägabringa samlingar medelst urval av ansedda författares yppersta alster eller de bästa, mest anslående och omtyckta tonskapelser, att då dylika samlingar kunde erbjudas allmänheten vida billigare än originalverken och ägde företrädet att utgöra ett urval, samlingarna rönte en jämförelsevis vidsträckt spridning och sålunda tillskyndade författarna av originalarbetena eller deras förläggare en betydande ekonomisk förlust samt att, enligt vad erfarenheten visade, uppfattningen, att samlingsverk, vilkas spridning vore särdeles omfattande, skulle bidraga att göra en författare känd och sålunda befordra avsättningen av hans alster, ej vore riktig.

I utlåtande (nr 42) över motionen anförde lagutskottet till en början, att vid tillkomsten av 1877 års lag åtskilliga betänkligheter uttalats mot den alltför vidsträckta rätt att medelst utgivande av samlingsverk tillgodogöra sig alstren av andras författareverksamhet, som det kungl. förslaget lämnade öppen för den enskilda företagsamheten, samt att riksdagen i anledning härav vidtagit väsentliga inskränkningar i denna rätt. Vidare fortsatte utskottet:

Att nu, på sätt motionären föreslagit, ytterligare begränsa rätten att utgiva samlingsverk finner utskottet betänkligt. Utskottet vill ingalunda förneka, att gällande bestämmelser i detta ämne kunna av en tilltagsen samlare missbrukas, i det att avsikten att tjäna det allmänna lika lätt kan tänkas blott föreburen som verklig, men den stora betydelse, som tillvaron av ifrågavarande, i utlandets lagstiftning allmänt hyllade grundsats åger för den andliga odlingen, gör det till en plikt för lagstiftaren att icke utan tvingande skäl inskränka tillämpningen av nämnda grundsats. En dylik betydelse kan utskottet emellertid icke tillmäta de skäl, motionären anført för en sådan ytterligare inskränkning, lika litet som utskottet kan anse motionären hava vederlagt den vid lagens tillkomst uttalade åsikt, att ett väl anordnat samlingsverk, långt ifrån att tillskynda de författare, från vilkas verk bidragen lånats, någon förlust, i allmänhet genom att göra dessa författare kända och omtyckta i vida kretsar bör befordra avsättningen av deras skrifter.

Utskottet hemställde, att motionen icke måtte av riksdagen bifallas. Denna hemställan godkändes av båda kamrarna, av andra kammaren efter ett anförande av motionären, däri han yttrade bland annat:

Beträffande sådana alster, som lämpa sig för elementär undervisning, skall jag be att få framhålla ett tyvärr långt ifrån enastående fall för att visa, att denna författarens rätt icke blott kan trädas för nära på grund av ifrågavarande lag, utan också att så verkligen skett. En för mig personligen bekant musikförfattare hade under flera års lediga stunder arbetat på

utgivande av en för små- och folkskolan lämplig sångbok. De melodier, han för detta ändamål själv komponerat, underställde han framstående tonsättares granskning samt betalade dem den därför fordrade ersättningen. Han måste därjämte vidkännas betydliga utgifter för erhållande av en del originalmelodier samt för text i såväl original som översättning. För ett par år sedan utkom första häftet av hans sångbok, som erhöll ett rättvist erkännande. Den hade emellertid endast vunnit en obetydlig spridning, då ett par månader efter dess utgivande utkommo samtidigt två för samma läroanstalter avsedda sångsamlingar, i vilka bägge samlingar de av nyssnämnda författare utgivna originalsånger funnos intagna. Fördelaktiga recensioner, driftiga distributörer och samlarnas personliga förbindelser på de större avsettningsplatserna beredde en vidsträckt spridning åt de bägge nytkomna samlingarna, vilkas köpare helt naturligt icke funno skäl att förskaffa sig originalet till dem av författaren. Detta vållade denne salunda en icke ringa förlust. Fortsättningen av nämnda sångbok har han därför också tills vidare inhiberat.

Vid riksdagen 1908 väcktes åter en motion i ämnet (II: 45 av herr K. J. Warburg), vilken närmast avsåg rätten att i samlingar intaga litterära verk. Efter att hava erinrat om stadgandet i 11 § av 1877 ars lag angående länerätten för utgivare av samlingar anförde motionären:

Lagandring
1908.

Det berättigade i detta stadgande skall icke bestridas, även om fara visat sig att man under den skyddande förklädningen av »läsebok» i större utsträckning kan företaga eftertryck av vittra skrifter. Däremot synes man kunna begära, att, därest exempelvis en läseboksgivare författar eller låter författa särskilda, enkom för hans läsebok avsedda uppsatser, dessa icke utan vidare få utnyttjas av en annan läseboksgivare. Fall hava förekommit, då detta i icke ringa mån varit förhållandet och där sålunda den ene läseboksgivaren begagnat sig av den andres arbete på mindre lojalt sätt.

Motionären föreslog ett tillägg till 11 § i syfte att förekomma upprepande av sådana fall som de i motionen omförmälda.

Lagutskottet yttrade i utlåtande (nr 23) över motionen:

Avsikten med det i 11 § av lagen angående äganderätt till skrift den 10 augusti 1877 uttalade undantaget från bestämmelserna om eftertryck är att icke genom ett för strängt tillämpande av regeln om författares utslutande rätt till sitt verk skapa hinder för den allmänna bildningens och den vetenskapliga forskningens berättigade anspråk på att få tillgodogöra sig ett litterärt eller musikaliskt alster. Dessa anspråk få dock icke över hövan utsträckas, så att de lända till författarens skada eller menligt inverka på hans alstringslust. Särskilt i vårt land med dess ofta överklagade brist på goda, populära framställningar till tjänst för den bildningsökande ungdomen och för undervisningen synes det vara en angelägen sak, att rättsreglerna i det förevarande avseendet äro så avvägda, att de icke genom att obehörigen inskränka författarerätten avhålla goda författare från att ägna sig åt författareskap av nyssnämnda art.

I förevarande motion har uppmärksamheten riktats på ett förhållande, som ur nyssnämnda synpunkt synes mindre tillfredsställande.

Enligt den nuvarande lydelsen av förenämnda paragraf kan nämligen ett i sådan samling, som i paragrafen avses, intaget självständigt arbete obehindrat eftertryckas i annan liknande samling. Motionärens förslag

innebär nu, att, om samlingen är avsedd för den elementära undervisning, varom i paragrafen talas, nämligen i läsning, musik eller teckning, och det däruti intagna arbetet är författat enkom för att intagas i samlingen samt detta vid arbetets offentliggörande uttryckligen utsatts, författaren eller utgivaren bör vara skyddad med avseende å rätten till arbetet. I detta fall har motionären funnit det oriktigt, att författaren eller utgivaren fränhändes den rätt till skriften, som, om den allmänna regeln i fråga om äganderätt till skrift gällde, skulle tillkomma dem.

Utskottet för sin del kan icke annat än biträda denna motionärens mening; och synes utskottet genom den av motionären föreslagna lagändringen en olägenhet bliva avhjälpt, som lagstiftaren knappast torde hava förutsett. Icke heller synes genom ett uppehållande i detta fall av förbudet mot eftertryck det intresse bliva kränkt, som den ifrågavarande paragrafen av förenämnda lag avser att tillgodose.

Utskottet föreslog ett tillägg till 11 § av innehåll, att länerätten icke skulle gälla, där skriften vore författad enkom i ändamål att intagas i samling för den elementära undervisningen avsedd samling, som i paragrafen omnämndes, samt förbehåll mot eftertryck blivt gjort vid skriftens början.

Riksdagen biföll utskottets hemställan, och lag i ämnet utfärdades den 17 juni 1908.

Motion 1911. Även vid riksdagen 1911 var 11 § i 1877 ars lag föremål för ändringsförslag. I motion (II: 139 av herr Fridtjuv Berg) anfördes beträffande länerätten till förmån för utgivare av samlingar:

Det hade visat sig, att denna rätt kunde på ett för författarnas intressen högst betänkligt sätt missbrukas i för skolan utgivna s. k. läseböcker. För några år sedan ansåg sig Sveriges författareförening böra inlägga gensaga emot en i stor skala tilltagen avtryckning av ett större antal författares arbeten, som utgavs såsom ett slags läsebok. Saken slöts då med förlikning i godo, i det efter skiljedom förlagsfirman erbjöd sig betala skadestånd. Något juridiskt prejudikat vanns alltså den gången icke. Andra exempel på uppenbara missbruk föreläge också. Så hade en skriftställarinna, som särskilt vunnit sig ett namn såsom författare för barn, måst finna sig i, att i en samling på omkring 100 sidor icke mindre än 50 upptagits av hennes visor och sagor. I en annan läsebok skulle större delen av Gustaf af Geijerstams »Mina pojkar» blivt avtryckt. Även andra exempel på att den nämnda paragrafens medgivande begagnats i allt för stor utsträckning, skulle kunna anföras. Det hade ock försports, att man i läseböcker ärnade tillgodogöra sig stora delar av, särskilt för ungdomens undervisning, skrivna verk. Det låge i sakens natur, att dylika »lån», som överskrede gränsen för vad rimligtvis hänsyn till skolans undervisningslitteratur kunde påkalla, måste verka skadligt för avsättningen av vederbörande författares skrifter och kränka deras rätt att få uppbära frukten av sitt arbete. Sveriges författareförening, vid vars årssammanträde 1909 klagomål häröver anförts, hade ock uttalat sig för rättelse i berörda missförhållande. Man funne ock, att i den utländska lagstiftningen denna rätt att begagna författares verk i läseböcker vore mera begränsad, där den ens vore medgiven. Även vår lagstiftning borde i detta hänseende skydda författares välförstådda intressen, helst det borde kunna ske utan att i ringaste mån kränka undervisningens.

Motionären hemställde om sådan ändring i 11 § av lagen, att framför orden »delar av tryckt skrift» insköttes ordet »mindre» och att till paragrafen fogades ett tillägg av innehåll, att i samlingsverk icke skulle kunna utan tillstånd intagas mer än sammanlagt ett sextonsidigt tryckark av en författares skrifter.

I anledning av motionen yttrade lagutskottet i utlåtande (nr 25):

Lika med motionären synes det även utskottet, som om den gällande lagstiftningen i nämnda hänseende mer än nödvändigt ingriper i författares rätt. Ett lämpligare avvägande av de intressen, varom här är fråga — å ena sidan den allmänna bildningens och den vetenskapliga forskningens berättigade anspråk att obehindrat få tillgodogöra sig vissa tryckta alster och å den andra författarens anspråk på rättsligt skydd för sitt arbete — synes därför utan kränkning av de nämnda intressen, som här stå emot författarens, böra kunna föranleda en jämkning i berörda lagstiftning till den sistnämndes förmån. Att en sådan i någon form är av behovet påkallad, synes framgå av de missbruk, vartill den för närvarande rådande friheten i förevarande hänseende understundom lett. Förefintligheten av ett behov i nämnda avseende vinner, såsom motionären framhållit, ytterligare stöd såväl av den utländska lagstiftningen, vilken härutinnan i allmänhet försätter författaren i en gynnsammare ställning än den svenska, som även av ett av Sveriges författareförening år 1909 på förekommen anledning i ämnet gjort uttalande.

Då utskottet inhämtat, att den gällande lagstiftningen angående litterär och konstnärlig äganderätt var föremål för omarbetning inom justitiedepartementet, ansåg utskottet lämpligast, att det överlämnades åt Kungl. Maj:t att i samband med nämnda arbete upptaga det av motionären avsedda spörsmålet till beaktande på sätt, som under nämnda lagarbete kunde finnas lämpligast, och föreslog skrivelse till Kungl Maj:t i detta syfte.

Riksdagen biföll utskottets hemställan, och skrivelse i ämnet avläts den 7 april 1911.

Över riksdagens skrivelse avgav läroverksöverstyrelsen den 30 november 1911 utlåtande, däri anfördes bland annat:

Styrelsen ansåge, att ifrågakvarande lånerätt borde med hänsyn till författarnas berättigade intressen i viss mån inskränkas. Dock vore det av vikt, att användningen av utgivna skrifter för den elementära undervisningens behov därigenom vållades så litet avbräck som möjligt. Huru dessa båda, i viss mån motsatta, krav på lämpligaste sätt skulle förenas, vore emellertid icke så lätt att avgöra. Mot det i motionen gjorda förslag till frågans lösning kunde anmärkas, att det torde hava en allt för stel och abstrakt karaktär för att nog smidigt kunna sluta sig till behovens växlande mångfald. Härvid vore ock att erinra om, att i flera av de läseböcker i modersmålet, som för närvarande användes vid läroverken, det som lånats från en eller annan författare betydligt överstege ett sextonsidigt tryckark. De författare, från vilka således mer omfattande lån blivit gjorda, vore givetvis de mest framstående och sålunda de, i fråga om vilka det måste anses önskvärt, att de vore fylligt representerade i en läsebok. Emellertid ville det synas, som om motionärens förslag vore värt beaktande, därest detsamma modifierades därhän, att den ifråga-

*Utlåtande av
läroverksöver-
styrelsen
1911.*

satta begränsningen till ett tryckark bleve gällande allenast för viss tid efter ett arbetes utgivande.

Lagen den 30
maj 1919.

Den förutnämnda omarbetningen inom justitiedepartementet av lagstiftningen angående litterär och konstnärlig äganderätt resulterade i ett den 28 juli 1914 avgivet sakkunnigbetänkande. Inskränkningar i auktorsrätten till förmån för samlingar reglerades i de sakkunnigas förslag till lag i två paragrafer, 11 §, avseende den litterära auktorsrätten, och 12 §, avseende den musikaliska.

11 §. I motiveringen till 11 § lämnade de sakkunniga till en början följande översikt över främmande lagstiftning beträffande lånefriheten för samlingar:

Enligt norsk lag medgives, att sedan tio år förflutit från ett verks utgivande, enstaka stycken av verket må upptagas i samlingar, som från olika författares eller kompositörers verk utdragits till kyrkligt bruk eller till skolbruk eller liknande elementär undervisning. Den danska lagen innehåller härutinnan, att enstaka redan utgivna mindre dikter eller särskilda från utgivna verk utdragna stycken få, sedan två år förflutit från deras första utgivande, upptagas i läseböcker och skolböcker samt i böcker till bruk vid gudstjänster och möten. Enligt finsk rätt är tillåtet, att utgivna smärre skrifter, eller utdrag av skrifter, eller musikstycken, eller teckningar eller avbildningar intagas i skolböcker, handböcker, sångböcker och andra för undervisning, uppbyggelse eller andaktsövning eller för något särskilt litterärt ändamål föranstaltade samlingar och bearbetningar. Den tyska lagen av 1901 medgiver, att enstaka uppsatser av ringa omfång, enstaka dikter eller mindre delar av en skrift, efter utgivandet, intagas i en samling, som förenar verk av ett större antal skriftställare och efter sin beskaffenhet är bestämd för kyrkligt bruk eller skol- eller undervisningsbruk eller till ett egenartat litterärt ändamål. Vid överläggningarna till nämnda lag väcktes förslag, att vid lån från en skrift till en annan det lånade ej skulle få överskrida en femtondedel av vare sig den nyttjande eller den nyttjade skriftens omfång; detta förslag blev emellertid icke antaget. Enligt den österrikiska lagen anses det ej som eftertryck, att enstaka utgivna verk eller enstaka skisser och teckningar ur ett sådant verk, i ett ändamålet motsvarande omfång, upptagas i samlingar, som från flera författares verk föranstaltas till kyrkligt bruk eller till skol- eller undervisningsbruk eller till ett litterärt eller konstnärligt ändamål; dock att det lånade stycket icke får till sitt omfång överskrida ett tryckark av det verk, varifrån lånet skett. Jämlikt engelsk lag skall det icke betraktas som en kränkning av författarrätten, att i en samling, som huvudsakligen är sammansatt av icke skyddade verk och som *bona fide* är avsedd för skolbruk samt i titeln och i utgivarens annonser betecknad som sådan, intagas korta utdrag av utgivna skyddade litterära verk, som icke själva äro utgivna för skolbruk; dock att under fem års tid icke mer än två utdrag av samma författares skrifter må offentliggöras av samma utgivare. — I vissa länder, såsom i Frankrike och Amerikas förenta stater, saknas bestämmelser om sådan lånerätt, som nu är i fråga.

Efter att hava redogjort för det av motionären vid 1911 års riksdag väckta förslaget, riksdagens skrivelse samt läroverksöverstyrelsens utlåtande däröver anförde de sakkunniga vidare:

De sakkunniga anse, lika med bemälda motionär, att den här ifrågakörande lånefriheten bör väsentligen inskränkas. Hela denna anordning till främjande, på auktors bekostnad, av vissa allmänna intressen ingriper i auktors principiella befogenhet på ett sätt, som saknar motstycke inom andra delar av rättssystemet: härutinnan torde en jämförelse med det närbesläktade expropriationsinstitutet vara upplysande. Den undantagsställning, som i förevarande avseende tillkommer auktorsrätten, är emellertid grundad i nämnda rätts historiska utveckling; och det kan givetvis ej komma i fråga att nu i ett slag bryta med den hävdvunna uppfattningen av det allmännas rätt att i förevarande fall utan ersättning tillägga sig frukterna av det andliga arbetets möda. Däremot bör det komma under övervägande, huru den oförmälda lånefriheten må kunna, med skäligt hänsynstagande till det allmännas intresse, begränsas därhän, att densamma bliver mindre betungande för auktor.

För avgörande av denna svårlösta och grannliga fråga hava, såsom av den nyss lämnade redogörelsen för den utländska lagstiftningen framgår, flera olika möjligheter blivit prövade. En utväg till spörsmålets lösande, vilken anvisats i den österrikiska lagen, har i modifierad form upptagits av nämnde motionär vid 1911 års riksdag. Det av motionären förordade systemet, enligt vilket lånerätten, vad samlingar för undervisningsbruk angår, begränsas till visst sidosantal av en författares verk, synes de sakkunniga innebära det mest tillfredsställande sättet för hit hörande förhållandens ordnande. Den av läroverksöverstyrelsen tillstyrkta föreskrift, att en sådan begränsning skulle gälla endast under viss tid, torde däremot kunna undvaras. De sakkunnigas förslag har således, så vitt nu är i fråga, avfattats i enlighet med bemälda motionärs framställning. — Att auktors rätt härigenom tillvaratages vida mer effektivt än enligt gällande lagstiftning, är uppenbart; sådana missbruk av lånefriheten som de av motionären påvisade kunna icke vidare förekomma. Vad åter angår samlingsutgivarna, som, icke utan båtнад för sig själva, härvidlag representera det allmännas intresse, så lär det väl kunna antagas, att lånerätten, även med den nu föreslagna inskränkning, bör vara för vanliga fall till fyllest; om emellertid en utgivare skulle vilja i en samling intaga mer än ett tryckark av en viss författares verk, så är han ju i fråga om det överskjutande icke i sämre ställning än varje annan, som önskar av författaren förvärva utgivanderätt. Beträffande det nu föreslagna systemet har av läroverksöverstyrelsen icke utan skäl anmärkts, att detsamma skulle hava en allt för stel och abstrakt karaktär för att nog smidigt kunna sluta sig till de växlande behoven. Mot denna olägenhet svarar emellertid den fördelen, att genom den föreslagna bestämmelsen fastslås ett mått, en bestämd begränsning, till alla vederbörandes ledning.

Utöver nu nämnda begränsning av lånefriheten, sådan den var anordnad i 1877 års lag, föreslogo de sakkunniga jämväl den inskränkning däri, att densamma endast finge avse samlingar, som vore hämtade ur flera författares skrifter, så att samlingar, bestående av allenast en författares arbeten, ej längre skulle få utgivas utan tillstånd. Tillika gavs stadgandet om lånefriheten sådan avfattning, att det i fråga om samlingens ändamål klart fram-

gick, att hänsyn skulle tagas till samlingens objektiva beskaffenhet, icke enbart till utgivarens uttalande om ändamålet. Slutligen upptogs i förslaget ej någon bestämmelse angående rätt till eftertryck för samlingar till historisk framställning.

Propositionen.

I proposition, nr 3, till 1919 års lagtima riksdag med förslag till lag om rätt till litterära och musikaliska verk m. m. anslöt sig departementschefen till de sakkunnigas förslag i förevarande hänseende med den ändring allenast, att skyddet mot intagande i samling för den elementära undervisningen av skrift, författad enkom i ändamål att intagas i sådan samling, utsträcktes att gälla varje för den elementära undervisningen avsedd skrift. Stadgandet hade, såvitt nu är i fråga, följande lydelse:

11 §.

Utan hinder av vad i denna lag är stadgat, vare tillåtet:

3) att mindre delar av utgiven skrift eller, där den är av ringa omfång, hela skriften intages i sådan, ur flera författares skrifter hämtad samling, som efter sin beskaffenhet är avsedd att tjäna till bruk vid gudstjänst eller i skolor eller eljest vid elementär undervisning. I en dylik för den elementära undervisningen avsedd samling må dock icke intagas mer av samma författares skrifter än som motsvarar ett tryckark av dessa. Är skrift författad för att användas vid den elementära undervisningen, vare, där förbehåll mot eftertryck blivit gjort vid skriftens början, förbjudet att utan författarens tillstånd intaga skriften eller del därav i sådan samling, som i föregående punkt avses.

Riksdagen.

Det sålunda föreslagna stadgandet godkändes av riksdagen.

12 §.

Sakkunnigbetänkandet.

Beträffande rätten till lån av musikaliska verk till förmån för utgivare av samlingar innehöll sakkunnigförslaget i 12 § följande stadgande:

12 §.

Likaledes vare tillåtet:

2) att enstaka ställen av ett utgivet musikaliskt verk eller, där det är av ringa omfång, hela verket intages i sådan, ur flera tonsättares verk hämtad samling, som efter sin beskaffenhet är avsedd att tjäna till bruk vid gudstjänst eller i skolor, musikskolor dock undantagna, eller eljest vid elementär undervisning.

I fall, varom under 2) förmåles, må det nyttjade verkets form icke utan tonsättarens tillstånd förändras; dock vare, där så för samlingens ändamål erfordras, tillåtet att omsätta verket för ett eller flera instrument eller för en eller flera sångstämmor.

I motiveringen för stadgandet under 2) erinrade de sakkunniga därom, att den privilegierade ställning, som ansetts böra tillkomma även musikaliska samlingars utgivare, varit föremål för gensagor av flera reservanter inom lagutskottet 1877, samt redogjorde för ett yttrande av en reservant, enligt vilket det vore ytterst nödigt, att ifrågavarande rättighet inskränktes därhän, att samlingens innehåll allenast finge lämpa sig för den elementära undervisningen i sådana allmänna skolor, där musikundervisningen ej vore huvudsak, eller med andra ord att sådana samlingar ej finge avse de egentliga musikskolorna. Sedan de sakkunniga meddelat, att musikförläggare i huvudstaden under åberopande av detta yttrande hos de sakkunniga hemställt, att med hänsyn till de missbruk, som allt fortfarande föranleddes av de gällande bestämmelserna angående lånefrihet för musikaliska samlingar, motsvarande stadganden icke måtte upptagas i förevarande lagförslag, anförde de sakkunniga för egen del:

De sakkunniga hava, trots sina i det föregående berörda principiella betänkligheter mot den till förmån för samlingar medgivna lånefriheten, funnit sig icke böra frågå den på området faktiskt härskande rättsuppfattningen, som otvivelaktigt ännu kräver en sådan frihet. Om således en viss lånerätt i berörda avseende ansetts böra fortfarande äga rum, synes likväl, icke mindre här än på det litterära området, någon inskränkning i nämnda rätt vara av skälig hänsyn till auktors intressen påkallad. Härvid lär emellertid den för de litterära samlingarnas del föreslagna begränsning efter antalet trycksidor icke kunna genomföras. Den bästa lösning av spörsmålet synes den av nyssnämnda utskottsreservant i anslutning till 1870 års tyska lag förordade anordning innebära: enligt denna skulle lånefrihet ej äga rum för samlingar till bruk i de egentliga musikskolorna. Nämnda anordning, som återfinnes även i den nu gällande tyska samt i den österrikiska lagen, har alltså upptagits i förslaget. I övrigt har stadgandet i fråga avfattats i huvudsaklig överensstämmelse med motsvarande föreskrifter i förslagets 11 §.

Stadgandet om förbud mot omsättning har enligt de sakkunnigas motivering tillkommit för att skydda auktors ideella intresse i att verket ej framläggas för allmänheten i förvanskad skick. För att den för musikaliska samlingar stipulerade lånefriheten skall bli effektiv, har det emellertid funnits nödigt att medgiva omsättning av det lånade verket, där så erfordras för samlingens ändamål.

En av de sakkunniga — professorn Valentin — var skiljaktig och anförde, bland annat: Reservantens

Mot vissa bestämmelser i 12 § av förslaget till lag om rätt till litterära och musikaliska verk får jag härmed anföra min reservation.

Det synes mig nämligen — särskilt med hänsyn till den förändring, som i vår tid uppfattningen av litterär och musikalisk äganderätt undergått i allmänna medvetandet — som om tiden nu vore inne för att vid en revision av gällande lag i ämnet upphäva den inskränkning i tonsättares rätt beträffande samlingar för bruk vid gudstjänst eller vid elementär undervisning i musik, som angives i 11 § av lagen den 10 augusti 1877 angående äganderätt till skrift. Så har emellertid ej skett i föreliggande lagförslag.

Beträffande bestämmelsen i den föreslagna 12 §, att enstaka ställen av utgivet musikaliskt verk må intagas i sådan samling, som där omförmäles, har jag intet att invända, då denna bestämmelse, som kan vara av fördel för undervisningen, ej kränker tonsättares rätt. Men väl emot, att det skulle vara tillåtet i fråga om utgivet musikaliskt verk, som är av ringa omfång, att hela verket intages i sådan samling, liksom ock emot den tillåtelse, som i andra momentet av paragrafen angives med orden: »dock vare, där så för samlingens ändamål erfordras, tillåtet att omsätta verket för ett eller flera instrument eller för en eller flera sångstämmor».

Vad först skolor beträffar, håller jag före, att dessas behov av musik sasom undervisnings- och övningsmaterial, en sådan bestämmelse förutan, kan tillgodoses genom den rikliga tillgången å till avtryck fria kompositioner, varförutom helt visst företagsamma förläggare ej komma att saknas, vilka utan att gå tonsättares rätt för när kunna åstadkomma önskliga samlingar. Anordnare av dylik samling borde sålunda ej äga rätt att utan vidare få avtrycka tonsättares verk, även om dessa äro av ringa omfång, — en bestämmelse, vars gränser för övrigt äro i praktiken synnerligen svåra att fastställa. Tonsättare och musikförläggare bruka dessutom i slika fall i regeln vara synnerligen tillmötesgående och pläga i ett flertal länder esomoffast bevilja enstaka tryckta styckens intagande i samling. Givetvis borde de väl emellertid äga rätt att förhindra, att exempelvis de bästa och gångbaraste numren utväljas ur ett tryckt häfte och upptagas i en samling. Ty därefter blir säkerligen möjligheten för det tryckta häftets avsättning i många fall väsentligt reducerad; och om förläggaren ej skördar beräknad eller skälig vinst av häftet, minskas avsevärt tonsättarens utsikt att sedermera få ett nytt arbete förlagt, då förläggaren ej har någon garanti att få tillgodonjuta den honom av tonsättaren överlättna rätten.

Skulle det emellertid anses, att skolors behov av dylika samlingar ej kan tillgodoses utan att inskränka tonsättarens rätt till ersättning, så torde beträffande dylik samlings bruk vid gudstjänst någon sådan anledning ej föreligga. Och om kompositioner av ringa omfång, vilka upptagas i samling för skolas bruk, kunna tänkas därjämte komma oförminskat till användning för sitt ursprungligen avsedda ändamål, så är detta näppeligen fallet i fråga om sådana kompositioner, vilka tillhöra andlig tonkonst (sasom orgelpreludier, orgelstycken, hymner, körer och liknande). Ty dessa äro till stor del tillkomna och avsedda just för bruk vid gudstjänst; och i fråga om dem blir tonsättarens eller hans rättsinnehavares utgivningsrätt hart när värdelös, sedan tonsättningarna intagits i dylik samling, vilken måhända kommer till användning i ett stort antal kyrkor.

Det kyrkliga området är för övrigt just ett av de områden, där behovet av — även smärre — nya tonsättningar gör sig gällande, ett område, där den svenske tonsättaren har ett av de ej alltför många tillfällena till ersättning för sitt arbete.

Vad vidare beträffar de fall, då komposition skulle få intagas i samling annat än i original, så torde visserligen i många fall den avsedda förmånen för skola och kyrka i väsentlig mån inskränkas, om ej de för deras behov nödiga arrangemangen av kompositionerna få — sasom ock i lagförslaget föreslås — vidtagas. Men sådana arrangemang eller omsättningar böra i min tanke under inga omständigheter få av vem som helst utan tonsättarens tillstånd och granskning vidtagas, på det att ej tonsättaren måtte ut-

sättas för att hans verk tryckes eller utföres i mer eller mindre vanständigt skick. Antagligen skulle ett dylikt inhämtande av tillstånd från tonsättaren icke vålla utgivare av samling ens någon nämnvärd kostnad eller några kostnader alls, då i de flesta fall tonsättarna lägga vida större vikt vid sina ideella och konstnärliga intressen än vid de materiella.

Jag anser sålunda, att vid förslagets eventuella upphöjande till lag den i förslagets 12 § upptagna bestämmelsen om tillstånd till smärre musikaliska verks intagande i deras helhet i samlingar till bruk vid gudstjänst eller vid elementär undervisning bör utgå. Därest detta ej bifalles, torde åtminstone stadgandet om rätt att omsätta musikaliskt verk böra utslutas.

Till den av reservanten sålunda uttalade meningen anslöto sig musikaliska akademien och läroverksöverstyrelsen i sina över sakkunnigförslaget avgivna utlåtanden. Folkskolöverstyrelsen förklarade sig däremot icke hava något att i huvudsak erinra mot sakkunnigförslaget.

Utlåtanden
över be-
tänkanden.

I propositionen upptogs stadgandet enligt de sakkunnigas förslag i huvudsak oförändrat, och detsamma blev även av riksdagen godkänt.

Propo-
sitionen.
Riksdagen.

Enligt 11 och 12 §§ av 1919 års lag gäller sålunda beträffande lånefriheten till förmån för utgivare av samlingar följande. Samlingen skall efter sin beskaffenhet vara avsedd att tjäna till bruk vid gudstjänst eller i skolor — beträffande musikaliska verk, musikskolor dock undantagna — eller eljest vid elementär undervisning. Den skall bestå av ett urval av flera författares eller tonsättares arbeten. Rätten till intagande i samlingen avser mindre delar av utgiven skrift eller enstaka ställen av utgivet musikaliskt verk, ävensom, där skriften eller det musikaliska verket är av ringa omfång, hela skriften eller verket. Beträffande litterära verk gäller härutöver enligt 11 §, att lånefrihet i fråga om samling för den elementära undervisningen ej är medgiven för mer av samma författares skrifter än som motsvarar ett tryckark av dessa och ej heller för skrift, författad för att användas vid den elementära undervisningen, därest vid skriftens början förbehåll mot eftertryck blivit gjort. — Enligt 12 § är förändring av nyttjat musikaliskt verks form ej tillåten, dock att det nyttjade verket må, där så erfordras för samlingens ändamål, utan tillstånd omsättas för ett eller flera instrument eller för en eller flera sångstämmor. I 13 § stadgas, att, då musikaliskt verk begagnas för samling, författarens namn skall angivas, så framt detsamma finnes utsatt å verket.

Gällande rätt.

Motionären avser nu med sitt förslag att ytterligare begränsa rätten till lån av musikaliska verk och särskilt att bringa 11 och 12 §§ i lagen i närmare överensstämmelse med varandra. Sålunda hemställas om införande jämväl beträffande musikaliska verk av förbud att i samling för den elementära undervisningen intaga verk, författat för att användas vid sådan

Motionen.

undervisning. Vidare föreslås en begränsning av rätten att i dylik samling intaga verk av samma tonsättare, så att i samlingen ej skulle få intagas större antal verk av samma tonsättare än som motsvarade en tjugondel av hela antalet i samlingen intagna verk eller flera verk än fem. I sammanhang härmed föreslås även stadgande, att i sådan samling ej skulle få intagas verk, som innehölle flera än 32 takter. — Därjämte avser motionärens förslag, att stadgandet i 12 § beträffande omsättning av musikaliskt verk, som får intagas i samling, skall innehålla, att nyttjat verk, som är satt för flera instrument eller stämmor, må kunna utan tillstånd om-sättas för ett instrument eller en sångstämma.

Utskottet.

Utskottet, som finner det av motionären framlagda förslaget icke stå i strid med 1908 års reviderade bernkonvention, vill först erinra om — vad även framgår av ovan lämnade redogörelse — att antagandet av 1919 års lag, såvitt rörer musikaliska verk, i ett avseende innebar en tillbakagång till vad därutinnan gällde före 1908 års lagändring, i det att en person, som komponerat ett verk enkom för att intagas i samling för elementär undervisning och vid kompositionens början gjort förbehåll mot eftertryck, nu icke längre åtnjuter skydd mot kompositionens intagande i en av annan person utgiven samling. De missbruk, vartill stadgandet före 1908 års lagändring inbjöd och som påtalades redan av motionären vid 1892 års riksdag, äro nu åter möjliggjorda, och, enligt vad förevarande motion synes giva vid handen, förekomma jämväl sådana missbruk. Någon upplysning angående anledningen till den försämring i tonsättares rättsställning, som 1919 års lag sålunda medfört, förekommer ej vare sig i de sakkunnigas betänkande eller eljest. Med hänsyn till vad nu anförts synes det vara önskvärt, att 11 och 12 §§ i 1919 års lag på denna punkt bringas i överensstämmelse med varandra. Vad därefter angår begränsningen av rätten till intagande i viss samling av en och samma tonsättares verk, må erinras om de sakkunnigas uttalande, att den för de litterära samlingarnas del föreslagna begränsningen efter antalet trycksidor här ej torde kunna genomföras. I anseende till motionärens uppgifter om den omfattning, vari verk av samma tonsättare blivit intagna i samlingar, torde det dock böra tagas under förnyat övervägande, om icke jämväl beträffande musikaliska verk ett mått låte sig uppställas å huru mycket av en tonsättares alster, som utan tillstånd finge intagas i avsedd samling. För bedömande av om de av motionären härutinnan föreslagna utvägar med ett absolut och ett relativt mått äro framkomliga eller andra böra sökas, synes utskottet en utredning vara erforderlig, och har utskottet ansett denna utredning lämpligast böra ske genom Kungl. Maj:ts försorg. Vid en sådan utredning lärer ock motionärens i detta sammanhang väckta förslag, att verk, innehållande flera än 32 takter, ej skulle få intagas i angiven samling, böra komma under omprövning liksom även förslaget om ändring av bestämmelsen angående rätt att omsätta musikaliskt verk. Då utskottet förordar en

utredning i nu nämnda hänseenden, torde samtidigt härmed jämväl böra till behandling upptagas det förut nämnda förslaget om åstadkommande av överensstämmelse mellan 11 och 12 §§ i 1919 års lag sålunda, att i 12 § införes det i 11 § upptagna förbudet att i samling för den elementära undervisningen intaga verk, författat för att användas vid sådan undervisning.

På grund av vad sålunda anförts får utskottet hemställa,

att riksdagen, i anledning av förevarande motion, måtte i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla, att Kungl. Maj:t ville låta verkställa utredning, i vad mån den i 12 § av lagen den 30 maj 1919 om rätt till litterära och musikaliska verk stadgade rätt för utgivare av vissa samlingar att däri intaga andras musikaliska verk må kunna inskränkas och rätten att omsätta musikaliskt verk förändras på sätt i motionen angivits, samt för riksdagen framlägga det förslag, vartill nämnda utredning kan föranleda.

Stockholm den 19 februari 1926.

På första lagutskottets vägnar:

A. ÅKERMAN.

Vid detta ärendes behandling hava närvarit:

från första kammaren: herrar Åkerman, Hederstierna, Klefbeck, Jacob Larsson*, Edw. Larson, Lyberg, Tjällgren och Rogberg;

från andra kammaren: herrar Lindqvist i Halmstad, Lindley, Leo*, Jansson i Edsbäcken*, Nilsson i Antnäs*, Söderberg, Johansson i Brånalt och Christenson i Södertälje.

*) Ej närvarande vid utlåtandets justering.

Reservation

av herr Söderberg.